

СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

THE ESSENCE AND SIGNIFICANCE OF THE POTENTIAL OF ECOLOGICAL CULTURE

У статті детально охарактеризовано сутність та значення потенціалу екологічної культури в контексті суспільного розвитку. Наголошено, що екологічна культура є індикатором сталості розвитку відносин суспільства і природи, а якість життя людей сьогодні безпосередньо залежить від гармонії відносин із довкіллям. Підкреслено важливість розуміння підтримки рівноваги життєдіяльності людей, що формує екологічно орієнтовану систему цінностей. Зазначено, що така система має власний потенціал. Доведено необхідність більш ґрунтовного дослідження потенціалу екологічної культури як специфічного показника суспільного розвитку. Встановлено, що: екологічна культура є важливою складовою європейської екологічної політики в різних сферах життєдіяльності; стандарти корпоративної культури розвинутих країн містять елементи екологічної культури; екологічна культура як фундаментальна складова в чинних нормативно-правових документах, що стосуються національної екологічної політики, відсутня. Зазначено про певні практичні прояви розвитку екологічної культури та відсутність ядра формування міцних зв'язків у процесі поширення екологічної культури. З'ясовано, що тенденція екологічної безвідповідальності продовжує стримувати розвиток екологічної культури. Досліджено поняття «суспільний розвиток» та встановлено, що культура є явищем суспільного життя. Аргументовано, що культура не лише є невіддільною складовою розвитку суспільства, а й виступає її особливим виразником, який здатен демонструвати позитивну динаміку за умов використання наявного потенціалу. Охарактеризовано підходи до розуміння дефініції «потенціал» та визначено основні характеристики розуміння її сутності. Окреслено наявні підходи до формування потенціалу будь-якої природи. Представлено перелік основних характеристик потенціалу екологічної культури.

Ключові слова: суспільний розвиток, екологічні цінності, сталість, зміна, поширення екологічної культури.

The article describes in detail the essence and significance of the potential of ecological culture in the context of social development. It is distinguished that ecological culture is an indicator of the constant development of relations between society and nature, and the quality of life of people today directly depends on the harmony of relations with the environment. The importance of understanding maintaining the balance of human life, which forms an environmentally oriented value system, is emphasized. It is noted that such a system has its potential. The necessity of a more thorough study of the potential of ecological culture as a specific indicator of social development is proved. It is established that: ecological culture is an important component of the European environmental policy in various spheres of life; standards of the corporate culture of developed countries contain elements of ecological culture; ecological culture is a fundamental component in the current regulatory documents concerning national environmental policy is absent. It is noted about certain practical manifestations of the development of ecological culture and the absence of a core for the formation of strong ties in the process of spreading ecological culture. It is found that the trend of environmental irresponsibility continues to hinder the development of ecological culture. The concept of "social development" is studied, and it is established that culture is a phenomenon of public life. It is argued that culture is not only an integral component of the development of society but also acts as its Special Representative, which can demonstrate positive dynamics in the conditions of using the existing potential. Approaches to understanding the definition of "potential" are described and the main characteristics of understanding its essence are determined. The existing approaches to the formation of the potential of any nature are outlined. A list of the main characteristics of the potential of ecological culture is presented.

Key words: social development, environmental values, sustainability, change, dissemination of ecological culture.

УДК 351:504+008
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5240-2020-16-30>

Кононенко І.А.

кандидат педагогічних наук,
докторант ННІ публічного управління
та державної служби
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми в загальному вигляді. Провідним напрямом розвитку суспільства сьогодні науковці визнають прогресивний розвиток як сталу тенденцію вдосконалення однієї (декількох) сфер життєдіяльності суспільства, яка описується науковим поняттям «суспільний розвиток». У такого розвитку існують різні напрями, однак екологічна культура посідає гідне місце серед них та є індикатором сталості розвитку відносин суспільства та природи. Якість життя людей сьогодні безпосередньо залежить від гармонії відносин із навколишнім середовищем. З огляду на екологізацію сучасної культури людина повинна зрозуміти власну творчу роль у підтримці рівноваги життєдіяльності,

що формує екологоцентричну систему цінностей (нову парадигму світогляду) [1]. Така система має власний потенціал, для ідентифікації сутності та складових елементів якого, виникає потреба дослідити наявні підходи до визначення дефініції «потенціал екологічної культури» у сучасному науковому полі.

На сьогодні однією з провідних тем управлінських наук є проблема суспільного розвитку, продуктом якого є культура. Серед видів культури особливе місце посідає екологічна культура, оскільки саме вона є специфічним показником розвитку сучасного суспільства.

Тісний взаємозв'язок між екологічною, соціальною та економічною складовими детально розглядається в контексті сталого розвитку.

Дослідженню широкого кола теоретичних питань та практичних аспектів формування, розвитку та поширення потенціалу соціально-економічних систем присвячені праці багатьох закордонних і вітчизняних учених, таких як: Л. Абалкін, О. Алимов, І. Должанський, В. Микитенко, Р. Симіонов та інші. Однак у переважній більшості їхніх робіт досліджені питання формування та використання потенціалу економічних систем. Головні питання культурного потенціалу при формуванні суспільного розвитку окреслюють В. Стьопін (виділив культуру як сукупність надбіологічних програм людської життєдіяльності), П. Штомпка (розглядає соціальні зміни як культурну травму та визначає їхні межі), А. Данилов (досліджує перехідні процеси в суспільстві загалом і культурні зокрема) та інші. Шляхи усунення деградаційних процесів у сфері екологічної культури розробляють В. Крисаченко (концептуальні засади розвитку екології та культури), Л. Курняк (процес формування екологічної культури), М. Кисельов (екологічна свідомість у контексті екологічної культури), О. Салтовський (соціальна екологія), М. Тарасенко (питання відповідальності людини перед природою) та інші. Отже, проблемам екологічної культури присвячено чималий науковий доробок, проте питання формування, накопичення та використання потенціалу екологічної культури, що здатні сприяти змінам у ставленні людей до природи, широко не досліджуються.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Наголошуючи на безсумнівній цінності і значущості проведених досліджень, зауважимо, що в сучасних умовах зміни вектора становлення до культурного розвитку в екологічній сфері необхідно більш ґрунтовно дослідити потенціал екологічної культури як специфічного показника суспільного розвитку.

Мета статті: обґрунтування сутнісних характеристик та значення потенціалу екологічної культури в контексті суспільного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Процес погіршення екологічної ситуації в нашій державі продовжує негативно впливати на здоров'я людей, що привертає увагу науковців різних галузей знань. Питання формування екологічної культури та її впливу на суспільний розвиток зачіпають і науку публічного управління. В. Крисаченко [2] екологічну культуру визначає як одну з форм культури, здатність людини відчувати живе буття світу, пристосовувати його до себе, взаємоузгоджувати власні потреби й устрій навколишнього середовища.

Екологічна культура є важливою складовою європейської екологічної політики та стосується різних сфер життєдіяльності. Так, стандарти корпоративної культури підприємств та організацій розвинутих країн містять елементи екологічної культури, тобто стосуються ставлення до природи. Не лише науковці чи практики, а й кожен відповідальний громадянин розуміє, що негативний стан природи в Україні є наслідком порушень та недбалості через незадовільний рівень розвитку екологічної культури. Екологічна культура як фундаментальна складова в чинних нормативно-правових документах, що стосуються національної екологічної політики, відсутня. Хоча в Україні наявна позитивна практика діяльності культурно-екологічних та еколого-культурних центрів (прояв розвитку екологічної культури), що сприяє утворенню екокультурного ланцюга за умови їх підтримки як органами державної влади та місцевого самоврядування, так і бізнес-структурами та громадськістю, однак ядро формування міцних зв'язків у процесі поширення екологічної культури та її проникнення у соціум досі не створене. Таким чином, можна стверджувати про існування потенціалу екологічної культури, який не використовується. Водночас тенденція екологічного безкультур'я та безвідповідальності продовжують стримувати розвиток потенціалу екологічної культури.

Особливістю нинішнього етапу суспільного розвитку вважають міграцію не тільки робочої сили, а й інтелекту. Під інтелектом науковці розуміють здатність людини до системного, концептуального мислення. Якщо у країні створено належні умови для його концентрації і реалізації – починають формуватися екологічно чисті виробництва, рівноправні суспільні відносини, розробляються нанотехнології, стратегії високоінтелектуального майбутнього. За умови дефіциту інтелекту підвищується ймовірність «брудного» виробництва, погіршення екологічних та соціальних показників [3]. Отже, можемо засвідчити важливість цього елементу потенціалу екологічної культури. Зазначимо і про потужні дослідження складових потенціалу екологічної культури у філософських, педагогічних, психологічних науках, що пояснюється мультидисциплінарністю самої екологічної культури. Однак не будемо детально зупинятись на кожній складовій окремо, лише зауважимо, що в сукупності вони здатні зрушити з місця болючі екологічні питання сьогодення.

У загальному розумінні розвиток є процесом спрямованих та закономірних змін матеріальних та ідеальних об'єктів. За тлумачним словником це процес, у результаті якого від-

бувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого [4]. Стосовно суспільства розвиток є сталою тенденцією поліпшення, вдосконалення однієї чи декількох сфер суспільного життя, що характеризується поняттям «суспільний розвиток». Суспільний розвиток у соціальній філософії: 1) безперервний процес істотних, необхідних і незворотних суспільних змін, які мають визначатися внутрішніми законами розвитку історичного процесу; 2) у звичайному розумінні – сукупність суспільних змін. Аналіз універсальних зв'язків, що виражені в законах і категоріях діалектики, засвідчує, що розвиток загалом і суспільний розвиток зокрема не можна вважати синонімами дефініції «зміна», оскільки він є більш складним, ніж зміна (сукупність змін). Зазначимо те, що культура виступає явищем суспільного життя, а культурна трансформація в умовах формування демократичної держави вважається важливим фактором впливу. Тож, культура не лише є невіддільною складовою розвитку суспільства, а також виступає її особливим виразником, що здатен демонструвати позитивну динаміку за умов використання наявного потенціалу.

Термін «потенціал», як припускають науковці, походить з: 1) французької мови (*potentiel*), що використовується у значенні «можливий; той, що може бути»; 2) латинської мови (*potentia*) та означає приховану можливість чи необхідну силу для досягнення цілей [5]. Однак загальна управлінська теорія та теорія публічного управління трактують сутність та значення терміна «потенціал» неоднозначно. Наприклад, в українському тлумачному словнику потенціал визначається як: «приховані здібності, сили для якої-небудь діяльності, що можуть використовуватись для забезпечення матеріальних потреб цієї діяльності» [6]. Водночас відповідно до Великої радянської енциклопедії (традиційний підхід) потенціал є засобом, запасами, джерелами, які є в наявності і які можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення мети, здійснення плану, вирішення завдання; можливостями окремої особи, суспільства, держави в певній області [7].

Відповідно до вищенаведеного щодо змістовності дефініції «потенціал» можна наголосити, що сутність цієї категорії розкривається через такі характеристики: 1) потенціал – динамічна категорія, що виявляється в процесі використання; 2) сутність та зміст досліджуваного поняття полягає в інтеграції її поточних, імовірних і майбутніх можливостей системи управління щодо трансформації вхідних ресур-

сів у блага для задоволення суспільних потреб та інтересів; 3) використання потенціалу повинно супроводжуватися його зростанням (розвитком, поширенням); 4) процеси використання та розвитку потенціалу є взаємодоповнюючими та безперервними; 5) наявність ресурсів не гарантує корисності для забезпечення суспільного розвитку, оскільки не кожен ресурс можна розглядати як потенціал; 6) складовими потенціалу є не лише реальні, а й приховані (потенційні) резерви та можливості.

Аналіз науково-теоретичної літератури свідчить, що в сучасній науці сформовано три ключові підходи (ресурсний, цільовий, функціональний) до формування потенціалу будь-якої природи. За ресурсного підходу потенціал розглядають як здатність соціально-економічної системи мобілізувати та використати потрібну комбінацію ресурсів для досягнення поставлених цілей шляхом безперервного розвитку наявних ресурсів та створення нових як відповідь на швидкі зміни. Цільовий підхід визначає потенціал як здатність комплексу ресурсів соціально-економічної системи створювати можливості задля виконання поставлених перед нею цілей чи завдань. Прихильники функціонального підходу стверджують, що потенціал є системою матеріальних та трудових факторів, що впливають на формування структури ресурсів потенціалу. Водночас відокремлено потенціал (без визначення мети його застосування) не здатен існувати, оскільки в такому випадку не має рації його формування та використовувати [8].

Варто звернути увагу на те, що питання потенціалу екологічної культури тривалий час розглядалися спрощено – як різні напрями певних можливостей. Однак сьогодні перед людством постало важливе завдання – навчитися поєднувати зміни в соціальній, духовній, науково-технічній та інших сферах життєдіяльності таким чином, щоб між ними не руйнувалася гармонія взаємодії, а бездумне підкорення природи не підвело людей до краю безодні [9]. Так, гармонізація суспільних відносин в екологічній сфері здатна закласти стійкий фундамент розвитку екологічної культури за рахунок використання наявного потенціалу.

Варто наголосити, що екокультурний розвиток у суспільстві можливий лише за умови наявності морального, гуманістичного підґрунтя. У цьому контексті можна не погодитися з Кантом, який зазначав, що як засоби для досягнення цілей можна використати все, крім людини. Такий підхід є антропоцентричним, що не відображає сучасні реалії суспільного розвитку.

Безперечно, різні погляди науковців, специфічні трактування категорій «культура», «екологічна культура», «розвиток» та «потенціал» не суперечать один одному, доповнюють та уточнюють один одного та дозволяють констатувати:

- потенціал екологічної культури не можна розглядати як статичне чи формалізоване явище. Такий потенціал має ієрархію структурних елементів (та є наслідком їх взаємодії), які можуть утворювати специфічні зв'язки між собою, що проявляються як інші види потенціалу;

- потенціал екологічної культури характеризується рівнем, мірою перетворення в певний результат (поширення екологічної культури, розвиток суспільства) та масштабами в певному часовому інтервалі;

- перетворення потенційного в реальне визначається кількістю причин та умов об'єктивного й суб'єктивного характеру, а також величиною накопичених можливостей;

- потенціал екологічної культури не просто складається з ресурсів, резервів і можливостей. Така сукупність має бути поєднана певним чином для досягнення цілей;

- потенціал екологічної культури не лише сприяє переходу одного стану системи в інший, а й передбачає утворення нових якісних характеристик;

- в основі використання потенціалу екологічної культури лежить його поширення в суспільстві, що має супроводжуватись зростанням потенціалу.

Отже, наведений перелік ключових характеристик потенціалу екологічної культури дозволяє усвідомити його важливість не лише в контексті сталого розвитку, а й у площині культурного розвитку нашої країни.

Висновки. На основі проведеного аналізу понять «культура», «екологічна культура», «потенціал», «розвиток», «суспільний розвиток» у контексті важливості для сучасної управлінської практики можна справедливо наголосити, що формування потенціалу екологічної культури є багаторівневим процесом, що утворюється в різних сферах життє-

діяльності суспільства. Розвиток екологічної культури в суспільстві має бути спрямований на створення найкращих умов для подальшого існування людства та кожної людини окремо. Потенціал екологічної культури має певні специфічні характеристики серед яких: ієрархічна будова, поширеність, ступінь перетворення, необхідність взаємодії всіх елементів тощо. Подальші дослідження авторки будуть спрямовані на визначення елементарних складових потенціалу екологічної культури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рідей Н.М., Кучеренко Ю.А. Індикатор сталості розвитку взаємин суспільства і природи – екологічна культура. *Таврійський науковий вісник*. Херсон: Гринь Д.С., 2015. №91. С. 180-200.
2. Крисаченко В.С. Екологічна культура: навч. посіб. Екологічна культура: теорія і практика : навч. посіб. Міжнар. фонд «Відродження». Київ: Заповіт, 1996. 352 с.
3. Саєнко Т.В. Екологічний потенціал вищої освіти, зокрема вищої технічної школи. *Вісник Національного авіаційного університету*. 2017. №11. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/12566>
4. Словник української мови: в 11 томах. Том 8. 1977. С. 631
5. Колодяжна І. В. Впровадження інноваційного маркетингу на підприємствах малого бізнесу. *Тогівля і ринок України: Тематичний зб. наук. праць*. Вип. 16, Т. 11 / Голов. Ред. О. О. Шубін. Донецьк: ДонДУЕТ, 2004. С. 219-226.
6. Російсько-український словник наукової термінології: Суспільні науки. К.: Вид-во Наукова думка, 1999. 600 с.
7. Большая Советская энциклопедия. М.: Изд-во «Советская энциклопедия», 1975. Т. 20. С. 428.
8. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвесика. К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. 776 с.
9. Макоцьоба М.В. Прогрес у контексті міждисциплінарних досліджень та його бачення з позицій концепції людського розвитку. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету: Серія «Економічні наук»*. 2012. URL: <https://economic-vistnic.stu.cn.ua/index.pl?task=arcls&id=582>